

methods of neurotic tendencies we found the following «expressed» and «moderately expressed» neurotic personality profiles. The «expressed» profile is dominated by internal conflicts of work and money, leading to neurotic tendencies to self-affirmation by prestige, achievement or exploitation, the coping strategies of «Confrontation» and «Escape-avoidance». The «Moderately expressed» neurotic profile is characterised by the smaller level of neurotic tendencies, anxiety, flexible regulatory processes and the internal conflict of love. The study clearly shows the peculiarities of emergence and functioning of intrapersonal conflict that explain its role as the driving force of its development or slowing down.

Key words: intrapersonal conflict, self-regulation, neurotic tendencies, coping strategies, adolescence, the driving force of development, neurotic profile, motivational and personal sphere.

Received October 21, 2014

Revised November 17, 2014

Accepted December 06, 2014

УДК 615.851:364-787.24-056.26

О.В. Царькова
olik.tzar@mail.ru

Особливості психотерапії у роботі з сім'ями, де росте дитина з психофізіологічними вадами

Tsarkova O.V. Peculiarities of psychotherapy in the work with families, having a child with psychophysiological disorders / O.V. Tsarkova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 27. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 610–619.

О.В. Царькова. Особливості психотерапії у роботі з сім'ями, де росте дитина з психофізіологічними вадами. У статті розглянуто особливості психотерапевтичної допомоги родинам, де росте дитина з психофізіологічними вадами. Увага акцентувалась на процесі та основних принципах організації психотерапевтичних заходів у системі реабілітації хворих дітей. Розглянуто необхідність тісної взаємодії таких сімей з медичними працівниками, педагогічними працівниками та соціальним середовищем. Досліджено, що для досягнення позитивних результатів у лікуванні та реабілітації дітей з особливими потребами важливим є

обмін досвідом і взаємодія з іншими родинами, які мають такі ж самі проблеми. Визначено, що психотерапія є одним з основних методів у процесі лікування та реабілітації. Зроблено висновок, що для дитини з психофізіологічними вадами, необхідною є гармонія всередині родини, що саме за допомогою здорового мікроклімату можна отримати стійкі позитивні результати в лікуванні та перспективу на одужання. Акцентовано увагу на особливостях прийняття батьками того факту, що їхня дитина має певні вади. Визначено необхідність психотерапевтичної допомоги всій родині для більш ефективного подолання психоемоційних переживань стосовно захворювання дитини. Також у нашій роботі розглянуто індивідуальний підхід у процесі використання засобів та методів психотерапії. Зроблено висновок, що впливаючи на всі сторони особистості, психотерапія, заняття з психологом є тим способом лікування, який дозволяє пом'якшити і навіть усунути супутні розлади, дефіцит комунікації та когнітивних процесів. Визначено, що сьогодні не існує єдиного алгоритму надання психологічної допомоги як хворим дітям, так і їхнім родинам.

Ключові слова: сім'я, психотерапія, гармонія, школа батьків, допомога, соціальне середовище, прийняття, адаптація.

О.В. Царькова. Особенности психотерапии в работе с семьями, где растёт ребёнок с психофизиологическими нарушениями. В статье рассмотрены особенности психотерапевтической помощи семьям, где растёт ребёнок с психофизиологическими нарушениями. Внимание акцентировалось на процессе и основных принципах организации психотерапевтических мероприятий в системе реабилитации больных детей. Рассмотрена необходимость тесного взаимодействия таких семей с медицинскими работниками, педагогическими работниками и социальной средой. Также исследовано, что для достижения положительных результатов в лечении и реабилитации детей с особыми потребностями важным является обмен опытом и взаимодействие с другими семьями, которые имеют такие же проблемы. Определено, что психотерапия является одним из основных методов в процессе лечения и реабилитации. Сделан вывод, что для ребёнка с психофизиологическими нарушениями необходима гармония внутри семьи, что именно с помощью здорового микроклимата можно получить устойчивые положительные результаты в лечении и перспективу на выздоровление. Акцентировано внимание на особенностях принятия родителями того факта, что их ребёнок имеет определённые недостатки. Определена необходимость психотерапевтической помощи всей семье для более эффективного преодоления психоэмоциональных переживаний по отношению к заболеванию ребенка. В данной работе рассмотрен индивидуальный подход в процессе использования средств и методов психотерапии. Сделан вывод, что, влияя на все стороны личности, психотерапия, занятия с психологом являются тем способом лечения, который позволяет смягчить и даже устранить сопутствующие расстройства, дефицит коммуникации

и когнитивных процессов. Определено, что на сегодняшний день не существует единого алгоритма оказания психологической помощи как больным детям, так и их семьям.

Ключевые слова: семья, психотерапия, гармония, школа родителей, помощь, социальная среда, принятие, адаптация.

Постановка проблеми. У сучасному світі однією із важливих проблем є орієнтація на суспільну думку, оцінку оточуючих. «Образ дитини» і пов'язаний з цим ступінь невідповідності йому конкретної дитини багато в чому визначається загальними цінностями й установками суспільства. Зокрема, сучасна культура орієнтована на соціальні досягнення, велику ступінь включеності людини в соціальні контакти, її інтелектуальні досягнення.

Подібні соціокультурні традиції та громадські цінності сприяють тому, що будь-яке порушення дитини є найсильнішою психологічною травмою для батьків. Погіршує становище сім'ї і часто негативне ставлення суспільства до неповноцінних людей. В ієрархії різних видів патології психічні порушення стоять дуже низько. До переживань, що пов'язані зі станом дитини, у багатьох батьків додається почуття провини, сорому, збентеження за дитину, батьки воліють не афішувати, що вона має відхилення в розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості батьківських відносин та їх вплив на розвиток дітей вивчали О.О. Бодальов, А.Я. Варга, І.В. Добряков, В.І. Захаров, М.І. Лісіна, Є.М. Мастюкова, В.М. Мініяров, І.М. Нікольська, В.В. Столін, С.М. Сорокоумова, В.В. Ткачова, У.В. Ульяновка, Е.Г. Ейдемиллер, П.М. Якобсон. Народження дитини з відхиленнями у розвитку найчастіше переживається батьками як несподівана подія. Різні автори досить однотайні в описі найбільш загальних характеристик батьківських реакцій (Д.М. Ісаєв, Є.М. Мастюкова та А.Г. Московкіна, В.В. Ткачова, Л.М. Шипіцина), до яких відносять: заперечення, гнів, почуття провини, емоційну адаптацію. Проблему медико-психологічного супроводу сім'ї, яка виховує дитину з порушенням психічного розвитку, вивчає сучасний вітчизняний науковець Т.Г. Ветрила.

Метою статті є аналіз особливостей психотерапії у роботі з сім'ями, де росте дитина з психофізіологічними вадами.

У статті реалізуються наступні завдання:

1) ознайомлення з роботами вітчизняних та зарубіжних дослідників з даної проблеми;

2) теоретичний аналіз особливостей психотерапії у роботі з батьками та рідними, що виховують дитину з особливими потребами;

3) висвітлення необхідності роботи школи для батьків, що виховують дитину з психофізіологічними вадами.

Сім'я – пріоритетна цінність будь-якого суспільства. Ставлення держави до проблеми підтримки та розвитку сімейних цінностей, тенденції, що характеризують стан інституту сім'ї, є показниками загального стану та перспектив розвитку держави [1, с. 3].

Сім'я є одним із ключових факторів у створенні та організації життєвого середовища хворої дитини. Оскільки вона пов'язана зі своїми рідними глибокими та тісними взаєминами, то її психологічний комплекс неповноцінності, викликаний недугою, може перейти на родину в цілому. Лікар повинен починати саме з вивчення ставлення близьких до хвороби пацієнта. Виходячи з встановленої картини, застосовуються різні методи психотерапії, які є провідними під час всього реабілітаційного процесу [2, с. 91].

Психотерапія орієнтована на зниження рівня психоемоційної напруги; створення сприятливого психоемоційного клімату в сім'ях; формування позитивного образу майбутнього для дитини і сім'ї в цілому. За допомогою психотерапії вирішуються наступні завдання: корекція неконструктивних форм поведінки батьків, таких як агресивність, необ'єктивна оцінка поведінки дитини; корекція взаємин з дитиною по дорозі від взаємин, які характеризуються, як гіперопіка, до оптимальних взаємин; корекція внутрішнього психологічного стану батьків: стан переживання неуспіху, пов'язаного з психофізичною недостатністю дитини, має поступово перейти до розуміння можливостей дитини, радість від її «маленьких» успіхів. Завдання вирішуються з використанням сучасних методів психотерапії. До таких методів можна віднести релаксаційний практикум, казкотерапію, арттерапію, а також психологічні консультації та тренінги [3, с. 27].

Релаксації, аутогенні тренування проводяться в сенсорній кімнаті, сприяють нормалізації психічного стану у батьків, поліпшують емоційний стан, зберігають і зміцнюють здоров'я, знижують занепокоєння й агресивність, знімають нервові збудження та тривожність, мають релаксуючий ефект [4, с. 113]. Змінюється настрій, виникає відчуття спокою і релаксації, радості і задоволення, змінюється ставлення до себе.

В системі реабілітації дітей головним чинником є робота з родиною, мобілізація її потенціалу в спільній роботі з лікарями.

Для того, щоб досягти цієї мети, слід починати з сімейної консультації та сімейної психотерапії.

Сімейна консультація – один із головних етапів сімейної психотерапії, метою якої є ознайомлення з сімейними відносинами, проблемами членів родини та встановлення взаємозв'язку хвороби дитини з цими проблемами.

Поведінка батьків, членів родини, близьких, їхнє ставлення до дитини з особливими потребами значно впливають на лікувально-реабілітаційний процес. При цьому під час планування та проведення лікувально-реабілітаційних заходів необхідно враховувати порушення сімейних відносин (конфлікти, розлучення), суїцидальну поведінку та інші несприятливі внутрішньосімейні обставини [8, с. 81].

У сімейній психотерапії виділяють чотири етапи:

1. Діагностичний (сімейний діагноз).
2. Ліквідації сімейного конфлікту.
3. Реконструктивний.
4. Підтримуючий.

До психотерапевтичних впливів, які часто застосовуються в сімейній психотерапії, відносять наступні:

1) подолання дезадаптації, дезінтеграції у зв'язку з психотравмуючою ситуацією, хворобою дитини, в конкретних ситуаціях між членами родини;

2) подолання емоційного зламу;

3) уміння слухати співрозмовника та інших членів сім'ї;

4) програвання ролей;

5) конфронтація;

6) аналіз власної поведінки, у тому числі й аудіовізуальних записів [5, с. 110].

У ранніх дослідженнях вітчизняного вченого, професора В.М. Рахманова, було виявлено, що після хвороби дитини у 84% матерів і 18% батьків з'являються різні емоційно-афективні непсихотичні розлади. Якщо не вжити заходів щодо їх усунення, то надалі виникає реальна можливість виникнення психосоматичних захворювань більш тяжкого характеру [8, с. 82].

Сімейна психотерапія є одним з психотерапевтичних методів, при якому відбувається корекція та усунення негативних міжособистісних відносин, емоційних перенапружень окремих членів родини, надання психологічної допомоги в усуненні невротичних і психосоматичних розладів, найбільш виражених в окремих членів родини.

Узагальнюючи значимість психотерапії сім'ї, слід зазначити, що окремі члени груп батьків, які пройшли етап реабілітаційних заходів, забезпечують взаємну моральну підтримку хворим, які щойно надійшли, та їхнім батькам, діляться власним досвідом роботи з хворими дітьми, знайденими способами відволіктися від власного «нещастя», що спіткало їхню родину, альтернативними шляхами подолати дезадаптацію та дезінтеграцію, емоційне напруження й проблеми, викликані хворобою дитини [6, с. 115].

Важливим напрямком у роботі з батьками є школа сім'ї, метою якої є усвідомлення, прийняття, адекватне ставлення батьків до хвороби дитини; інформованість про особливості і можливості розвитку. Перебуваючи в центрі разом з дитиною, батьки не тільки беруть участь у реабілітаційному процесі, але й інтенсивно навчаються прийомам реабілітації з метою їх подальшого застосування в домашніх умовах.

Виховання і розвиток особливої дитини – дуже складне завдання для всієї родини. Воно вимагає від батьків великих фізичних і духовних сил, тому так важливо дорослим зберегти фізичне здоров'я і душевну рівновагу, оптимізм. Від того, як далі поведуть себе батьки, багато в чому буде залежати доля дитини і самої сім'ї.

У сім'ї, де існує згода, сердечні та правильні відносини, що поєднуються з глибоким і чуйним розумінням потреб дітей і завдань виховання у кожному віковому періоді, завжди серйозні відхилення у поведінці дітей своєчасно можуть бути попереджені і велика частина порушень легко може бути виправлена. Якщо ж з тієї чи іншої причини допускаються і виникають відхилення і порушення у розвитку дітей, в таких сім'ях вони порівняно швидко коригуються, та психологічна реабілітація виявляється дуже позитивною [7, с. 54].

Важко визначити, в чому полягає такий сильний вплив сім'ї на запобігання появи відхилень у дітей. У сім'ї діє багато факторів, насамперед сильний, неповторний емоційний зв'язок між батьками і дітьми. Дуже багато дітей в процесі психологічної реабілітації і перевиховання в сім'ї роблять з любові до батьків наступні вчинки: не турбують їх, щоб не змушувати страждати через них. Такий емоційний зв'язок проявляється ще в ранній період розвитку дитини. Однак його потрібно правильно і розумно зміцнювати, не балуючи дітей, не демобілізуючи їх. Любов батьків не повинна ставати причиною зниження вимог до них при вихованні. Любов до дитини не слід зводити тільки до інстинкту

збереження. Вона продуктивна, коли безперервно збагачується, стає все більш піднесеним почуттям, активно пов'язаним з майбутнім дитини [9, с. 67]. Така любов стимулює і збагачує дитину в даний момент і разом з тим готує її до правильного формування ставлення до світу і в майбутньому. Батьки люблять своїх дітей не тільки такими, якими вони є в даний момент; вони люблять в них і той образ, який вони жадають втілити у своєму синові або дочці. Ось чому справжня батьківська любов є творчою. Під її впливом створюються характери, формується особистість ціною відомих вимог, і навіть, можливо, неприємних в даний момент для дитини.

Величезною є виховна та реабілітаційна сила батьківської любові. Вона хвилює кожную дитину, коли батькам вдається заволодіти з її допомогою сином і дочкою. В ім'я цієї любові можуть бути відновлені порушення поведінки, виправлені помилки і відхилення.

Створення і підтримка в родині здорового психологічного клімату служить гарантією гармонійного розвитку особистості дитини та її успішної соціалізації. Результат розвитку багато в чому залежить від ставлення батьків до самого факту народження особливої дитини, її прийняття, вибору стилю і тактики виховання, розуміння особливостей захворювання, можливостей на всіх етапах розвитку дитини збереження поважних відносин між членами сім'ї.

Знаючи особливості розвитку своєї дитини, її можливості та перспективи розвитку, можна організувати цілеспрямовані корекційні заняття, сформувані адекватну самооцінку, розвинути необхідні в житті вольові якості. Велике значення має правильний розпорядок дня: суворе дотримання режиму харчування і сну, чергування занять з відпочинком та прогулянками, помірний перегляд телепередач. Важливу роль відіграє організація систематичних, цілеспрямованих занять з розвитку мовлення, уваги, пам'яті, мислення, формування навичок самообслуговування, рухових навичок і умінь. Наявність певного порядку створює умови, за яких у дитини немає підстав для капризів, для відмови підкорятися низці встановлених вимог. Поступово вона вправляється в умінні стримуватися і регулювати свою поведінку [10, с. 132]. Важливими є активне включення дитини в повсякденне життя сім'ї, в посильну трудову діяльність, прагнення до того, щоб дитина не тільки обслуговувала себе (самостійно їла, вдягнулася, була охайною), але й мала певні обов'язки, виконання яких значимо для оточуючих (накрити на стіл, прибрати посуд тощо).

У більшості особливих дітей уявлення про навколишній світ обмежені. Тому дуже важливо поступово розширювати кругозір дитини, знайомити її з різними предметами і явищами, привчати до нових явищ обережно, не перевантажуючи великою кількістю вражень. Перш ніж показати дитині, наприклад, будь-яких домашніх тварин, необхідно розповісти про них, показати їх на картинках. При впорядкованому житті в домашніх умовах в неї розширюється кругозір, збагачується пам'ять, формується спостережливість і допитливість.

Висновки. Згуртованість всіх членів сім'ї, шанобливе ставлення один до одного, наявність загальних цілей і єдиної системи цінностей, бажання максимально проявити і реалізувати власні можливості, допомогти в цьому своїм близьким – все це дозволяє спрогнозувати найбільш оптимальний і ефективний шлях формування активної життєвої позиції і розвитку особливої дитини. Адже саме в цьому випадку сім'я буде необхідним розвивальним середовищем для дитини з обмеженими можливостями.

Отже, сьогодні проблема допомоги сім'ям, які виховують дітей з психофізіологічними вадами, є актуальною, оскільки нажалі, щороку їх кількість зростає. Завданням фахівців є своєчасна допомога та супровід родини, для кращої адаптації, соціалізації та реабілітації як батьків, так і дитини.

Список використаних джерел

1. Кришталь В.В. Системная семейная психотерапия нарушений здоровья семьи / В.В. Кришталь // Медицинская психология. – 2007. – Т. 1, № 2. – С. 3–8.
2. Маркова М.В. До проблеми трансформації інституту сім'ї / М.В. Маркова // Міжнародний психіатричний, психотерапевтичний та психоаналітичний журнал. – 2007. – № 1. – С. 91–94.
3. Ветрила Т.Г. Успешное функционирование семейной системы как основа развития и становления гармоничной личности / Т.Г. Ветрила // Вестник психиатрии и психофармакотерапии. – 2008. – № 2 (14). – С. 27–31.
4. Мастюкова Е.М. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии / Е.М. Мастюкова, А.Г. Московкина. – М., 2004. – 560 с.
5. Силаева Е.Г. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования / Е.Г. Силаева. – М. : Академия, 2005. – 250 с.

6. Сорокин В.М. Содержание и динамика реакций родителей на факт рождения ребенка с отклонениями в развитии / В.М. Сорокин // ВЕСТНИК ОГУ. – №5. – 2001. – 235 с.
7. Татенко В.О. Сучасна психологія: теоретично-методологічні проблеми: навч. посіб. / В.О. Татенко. – К. : Вид-во НАУ-друк, 2009. – 228 с.
8. Рахманов В.М. Семейная психотерапия у родителей детей с ограниченными возможностями / В.М. Рахманов, Ю.Н. Завалко, Р.В. Рахманов // Сучасні методи діагностики і лікування психічних і соматичних розладів психогенного походження (ХІІ Платонівські читання) : Матеріали науково-практичної конференції. – Харків, 2011. – С. 81–82.
9. Филиппова Г.Г. Психология материнства: Учебное пособие / Г.Г. Филиппова. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 240 с.
10. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений: Курс лекций / Л.Б. Шнейдер. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Krishtal' V.V. Sistemnaja semejnaja psihoterapija narushenij zdorov'ja sem'i / V.V. Krishtal' // Medicinskaja psihologija. – 2007. – Т. 1, № 2. – С. 3–8.
2. Markova M.V. Do problemi transformacii institutu sim'i / M.V. Markova // Mizhnarodnij psihiatrichnij, psihoterapevtichnij ta psihoanalitichnij zhurnal. – 2007. – № 1. – С. 91–94.
3. Vetrila T.G. Uspeshnoe funkcionirovanie semejnoj sistemy kak osnova razvitija i stanovlenija garmonichnoj lichnosti / T.G. Vetrila // Vestnik psihiatrii i psihofarmakoterapii. – 2008. – № 2 (14). – С. 27–31.
4. Mastjukova E.M. Semejnoe vospitanie detej s otклонenijami v razvitii / E.M. Mastjukova, A.G. Moskovkina. – М., 2004. – 560 с.
5. Siljaeva E.G. Psihologija semejnyh otnoshenij s osnovami semejnego konsul'tirovanija / E.G. Siljaeva. – М. : Akademija, 2005. – 250 с.
6. Sorokin V.M. Soderzhanie i dinamika reakcij roditelej na fakt rozhdenija rebenka s otклонenijami v razvitii / V.M. Sorokin // ВЕСТНИК ОГУ №5. – 2001. – 235 с.
7. Tatenko V.O. Suchasna psihologija: teoretichno-metodologichni problemi: navch. posib. / V.O. Tatenko. – К. : Vid-vo NAU-друк, 2009. – 228 с.

8. Rahmanov V.M. Semejnaja psihoterapija u roditelej detej s ogranichennymi vozmozhnostjami / V.M. Rahmanov, Ju.N. Zavalko, R.V. Rahmanov // Suchasni metodi diagnostiki i likuvannja psihichnih i somaticnih rozladiv psihogenogo pohodzhennja (HII Platonivs'ki chitannja) : Materiali naukovopraktichnoï konferencii. – Harkiv, 2011. – S. 81–82.
9. Filippova G.G. Psihologija materinstva: Uchebnoe posobie / G.G. Filippova. – M. : Izd-vo Instituta Psihoterapii, 2002. – 240 s.
10. Shnejder L.B. Psihologija semejnyh otnoshenij: Kurs lekcij / L.B. Shnejder. – M. : Izd-vo JeKSMO-Press, 2000. – 512 s.

O.V. Tsarkova. Peculiarities of psychotherapy in the work with families, having a child with psychophysiological disorders. The article envisages the peculiarities of psychotherapeutic help for families with a child with psychophysiological disorders. The attention is accentuated on the process and main principles of organization of psychotherapeutic events in the system of ill children rehabilitation. There is examined a necessity of close interaction of such families with health workers, pedagogical workers and social environment. Also, the research showed us in order to achieve positive results in treatment and rehabilitation of children with special needs, it is important to share experience and interact with other families that have the same problems. It is defined that psychotherapy is one of the main methods in a process of treatment and rehabilitation. We made a conclusion that a child with psychophysiological disorders needs a harmony in a family, with a help of healthy microclimate we can receive durable positive results in treatment and prospects for recovery. The attention is accentuated on the peculiarities of acceptance by parents a fact that their child has some disorders. The necessity of psychotherapeutic help is defined to be important for all family for more efficient overcoming of mental and emotional feelings towards child's disease. Also, in this work, we examined individual approach in a process of using means and methods of psychotherapy. We made a conclusion that influencing on all sides of personality, psychotherapy and sessions with a psychologist is a kind of treatment that allows to softer and even remove accompanying disorders, deficiency of communication and cognitive process. It is defined that at present day there is no universal algorithm of psychological mutuality as for ill children so for their families.

Key words: family, psychotherapy, harmony, school for parents, help, social environment, acceptance, adaptation.

Received October 23, 2014
Revised November 14, 2014
Accepted December 08, 2014